

Bizalom, bizalmatlanság és társadalmi kapcsolatok egy dél-szlovákiai faluban

 DAVIDE TORSELLO

Trust, Distrust and Social Relations at an East Slovakian Village

316.7(437.6)

316.472(437.6)

316.614.5(437.6)

316.728(437.6)

 research of society, post-socialistic countries, community, family, confidence, distrust, social relations, social institutions

„A bizalmat valami dologba, emberbe »veti«, mint a magot a földbe, hogy teremjen, mint a horgot a hálnak, hogy megfogja. A bizalom hit, hogy valakiben vagy valamiben nem csalódunk, a bizonyosság előlegezése véletlen körülményekkel s a jövővel szemben. Inkább érzelmen alapszik, mint pusztán értelmi okokon” (*A Pallas Nagy Lexikona* 1893: 336).

Bevezetés

A bizalmi viszonyok változásának a problematikája egyre nagyobb figyelmet vonz ma a társadalomtudományok területén. Számptalan tanulmány emeli ki, hogy Közép-Kelet-Európa országában az általános bizalom az intézményekben és emberközi viszonyokban alacsony szintet ér el (Marsh 2000; Raiser et al 2001; Lovell 2001). Ezt a jelenséget általában azokkal a változásokkal magyarázzák, amelyek az 1989-es eseményeket követték: a posztszocialista transzformációval és az általános bizonytalansággal.

Azon elméleti modellek közül, amelyeket a közép-kelet-európai helyzet leírására alkalmaznak egy az *amorális familizmus* paradigmája. Ezt a modellt Banfield használta egy második világháború utáni dél-olaszországi hegyvidéki közösség leírására (Sztompka 1999; Misztal 2001; Rose-Ackerman 2001). E szemlélet alapján, mivel a közép-kelet-európai országokban a bizalom alacsony szintet ér el, a polgári közösségi részvétel is alacsony fejlettségi szinten van, ugyanakkor általános tendencia privilegizálni a család és az egyén érdekeit a közösségi érdekekkel szemben. Mind ezt a kutatók a szocialista múlt örökségeként magyarázzák. A szocialista rendszer alatt a bizalmatlanság, a gyanú mintegy intézményi szintre emelkedett. Az emberek hozzászótkak ahhoz, hogy a bizalmatlanság légkörében éljenek. Ez a tanulmány viszont vitatja a fentiekben leírt modell általánosításait, és azt próbálja bebizonyíta-

ni, hogy a bizalom az egy sokkal összetettebb folyamaton alapszik, amely magába foglalja úgy a gazdasági stratégiákat, társadalmi interakciókat és érzelmeket, mint a kognitív folyamatokat.

A bizalom kölcsönösségen alapuló viszonyt határoz meg, és a bizalmat élvező személyt elkötelezettségre készíti. Ugyanakkor a bizalmatlanság a másik fél folyamatos ellenőrzését vonja maga után, amely a bizalom megvonásával sújtott egyént, annak személyes céljainak elérése során, az erkölcsileg és érzelmileg megalapozott társadalmi normák betartására ösztönzi.

Banfield Montegrano (kitalált név) falujában uralkodó körülményeket a jól ismert leírás során „elmaradott”-nak mutatja be, amelyeket a gazdasági pangás, a politikai és polgári ténykedés hiánya és a mindent átható bizalmatlanság jellemez. A szerző e körülményeket az *amorális familizmus* fogalmával próbálja megragadni, mely szerint az egyének képtelenek közösségi szintű tevékenység megvalósítására, mivel csakis egyéni és családi érdekeik érvényesítésére törekednek. Banfield szavaival élve Montegrano lakosai csakis azon dolgoznak, hogy „szűk családjuk minél több rövidtávú anyagi előnyhöz jusson, feltételezve, hogy mások is ugyanezt teszik” (Banfield 1958:85).

Banfield amorális familisztikus étoszának legjellemzőbb vonásai a következők: 1. az amorális familizmus akadályozza a közösségi szintű tevékenység és szervezettség megvalósítását; 2. az amorális familizmus jegyében álló társadalmi és gazdasági körülmények „egy olyan kormányzati rendszernek kedveznek, amely a társadalmi rendet kemény kézzel tartja fenn”; 3. az elvont politikai alapelvek és a valós gyakorlat között nincs kapcsolat; 4. a hierarchikus irányítás elutasítása és az iránta táplált bizalmatlanság azt eredményezi, hogy senki sem vállalkozik a dolgok folyásának meghatározására, és másokat sem ösztönöznek ilyen irányú tevékenység elvégzésére; 5. a javak közösen való megszerzése csak akkor elfogadott, ha abból az egyéneknek is konkrét haszna származik; 6. a hatalmon lévő csoport minden esetben korrump, és csakis a saját érdekeit követi (Banfield 1958:85–104).

Banfield elmélete egy fontos kiindulópont lehet a poszt-szocialista társadalmakban jelenlevő bizalom problematikájának megértéséhez. A továbbiakban egy délnyugat-szlovákiai esettanulmányt szeretnék bemutatni, amelyet Vágkirályfán¹ végeztem (a továbbiakban Királyfa). Vizsgálatommal megpróbálok választ találni néhány kérdésre: Milyen szerepet játszik a bizalom a falusiak mindennapi tevékenységében? Az általános bizalom alacsony szintje milyen mértékben fejezi ki a polgári kezdeményezés hiányát a közösségi és kollektív szférában? A család és a rokonság az egyedüli forrása-e az abszolút bizalomnak? Melyek azok a társadalmi és kognitív tényezők, amelyeken a bizalmatlanság alapszik?

Módszertan

E tanulmány két részből áll. Az első rész azt vizsgálja, hogy a falusi közösségen belül és azon kívül az emberek milyen mértékben bíznak meg az egyes intézményekben és egyéb társadalmi csoportosulásokban. A bizalom kérdésének általánosított képét kvantitatív adatokkal támasztom alá. A második rész a gyakorlatok és szokások megfigyelésével foglalkozik. A megfigyelés tárgya a családon és a falun belüli

közösség – a két szféra, ahol a mindennapos társadalmi kapcsolatok kifejezésre jutnak.

A tanulmány alapjául szolgáló terepmunka Királyfán készült 2000 májusa és 2001 szeptembere között. Királyfa 1531 lelket számláló falu, 83%-a magyar és 15%-a szlovák nemzetiségű (Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala 2001). A Vág folyó jobb partján helyezkedik el, Délnyugat-Szlovákia egyik legtermékenyebb vidékén.

A közösségben 12 hónapot töltöttem. 12 hónap elteltével kutatásaimat kiegészítettem még néhány látogatással. Az adatok többségét személyes beszélgetések közben, megfigyelés és a helyi mezőgazdasági, közösségi és kulturális eseményeken való részvétel alkalmával gyűjtöttem. Történelmi háttér-információkhoz levéltári és kataszteri dokumentumok tanulmányozásával jutottam. Egy fontos része a tanulmányomnak az a kérdőíves felmérés, amelyet 100 háztartásban végeztem el (véletlenszerű kiválasztással). A kérdőív kérdései négy témához kapcsolódtak: demográfia, tulajdonviszonyok, bizalom és társadalmi kapcsolatok. A kérdések kérdőívben való megformálása hasznos eszköznek bizonyult ahhoz, hogy kinyilvánítsam érdeklődésemet a falu közössége és lakosainak gondolkodásmódja iránt. Másrészt azaz, hogy a kérdőívek kitöltésének indokával betekintést nyerhettem az egyes családok otthonába és beszélgethettem személyesen az engem és a megkérdezett személyt érdeklő témákról, gyakran egy kupica házi pálinkával „megédesítve” a beszélgetést, egy lépéssel közelebb kerültem ahhoz, hogy a bizalmukat elnyerhessem.

A társadalmi intézményekbe vetett hit – kvantitatív megközelítés

Miután több mint egy éve tartózkodtam Királyfán, és tapasztaltam, hogy az emberek cselekedetei ritkán követik az azokat alakító gondolati kritériumokat, eszembe jutott egy olasz közmondás: *Tra il dire e il fare c'è di mezzo il mare* (A szót és a tettet egy tenger választja el egymástól.). Ezzel kapcsolatban pedig az a gondolatom támadt, hogy egy közösség társadalmi jellemzőinek megismeréséhez egy sokkal mélyrehatóbb folyamat szükséges, mint az emberek mindennapos valóságáról szóló történeteinek és véleményének meghallgatása.

Például a földműves szövetkezettel szemben kinyilvánított bizalmatlanság nem vág össze a tényleges kapcsolattal, amellyel az egyének a szövetkezethez viszonyulnak. Az emberek mindennapjaik során a szövetkezethez fordulnak, még akkor is, ha létezik más megoldás is. E választásuk indítékok sorozatán alapul, amelyek végül is ahhoz a felismeréshez vezetnek, hogy a szövetkezet szükséges része hétköznapi életüknek. E felismerés ugyanakkor nem akadályozza őket abban, hogy a szövetkezetet – ha az szóba kerül – becsmérlik. Mi állhat egy ilyen fajta hozzáállás hátterében? Egyszerűen csak a mai kor bizonytalanságának kifejeződését tapasztaljuk vagy a posztoszocialista változásokkal való mélységes egyet nem értést, vagy ez nem más, mint a szocialista múlt öröksége?

A falusiak szerint a posztoszocialista átalakulás azt eredményezte, hogy egyre nehezebb megbízni másokban. Még azok is, akik elítélő hangnemben nyilatkoznak az előző rendszer életkörülményeivel kapcsolatban, hajlamosak beismerni, hogy ma-napság nehezebb bizalommal lenni mások iránt, ahogy azt az egyik adatközlő elmondta: „A szocializmus után az emberek egymás ellen kezdtek fordulni. Azt hi-

szem, féltek a változásoktól. De ez mégsem elegendő magyarázat arra, miért lettek olyanok egymás iránt, mint a farkasok. Talán azzal is magyarázható ez a folyamat, hogy mindenki egyre jobban csak a pénzkeresési lehetőségekre gondol, arra, hogyan lehetne minél sikeresebb. Azelőtt senki sem törődött az ilyen dolgokkal. Nem akarom azt mondani, hogy jobb lett volna azelőtt. De az biztos, hogy emberibb volt a légkör a múltban. Ezt bárhol megfigyelheted a napjainkban. El tudod képzelni, mi minden tűnt el az utóbbi években a faluban? Az, ami nincs leláncolva, azt ellopják. Ez egy új jelenség a faluban, a szocializmus alatt nem volt ilyen. Hát csodálkozol, hogy senki sem bízik a másokban, még a saját családtagjaiban sem?” (Gábor, sz. 1952).

A fenti idézetben kifejezésre jutó pesszimizmust megerősíteni látszik a felmérés eredménye is. A „Gondolja, hogy 1989 után: 1) jobban meg lehet bízni másokban, 2) ugyanolyan mértékben lehet megbízni másokban, 3) kevésbé lehet megbízni másokban” kérdésre 100-ból csak 2 válaszadó választotta az egyes választ, 22 a kettest és 76-an azt állították, hogy az emberek ma kevésbé megbízhatóak, mint 1989 előtt.

A nyílt bizalmatlanság jelenlétének egy lehetséges magyarázatát a falu lakosainak megromló gazdasági körülményei nyújthatják. A falubeliek közül néhányan valóban az anyagi helyzetük 1989 utáni megromlásáról számoltak be, sokan viszont a helyzet javulásáról, a jövőbe vetett optimizmussal beszéltek. A háztartásokban végzett felmérés adatai tükrözik, miként viszonyulnak az adatközlők saját anyagi körülményeikhez, illetve azt, hogy milyen mértékben elégedettek családjuk jelenlegi anyagi körülményeivel. Az első kérdésre, amely így hangzott: „Megítélése szerint az ön 1989 utáni anyagi körülményei javultak vagy romlottak?”, csak 10% felelt abban az értelemben, hogy enyhe javulás jeleit tapasztalták, a válaszadók 22%-a enyhe romlásról számolt be, 40%-uk szerint a visszaesés jelentős volt, 27%-uk szerint pedig a helyzet nem változott. Ugyanakkor a második kérdésre – „Elégedett családjával jelenlegi anyagi körülményeivel?” – a válaszadók 55%-a igennel (4%-uk nagyon elégedett volt, 51%-uk többé-kevésbé volt elégedett), 43%-uk nemmel válaszolt (32%-uk nem volt elégedett, 11%-uk pedig nagyon elégedetlen volt).

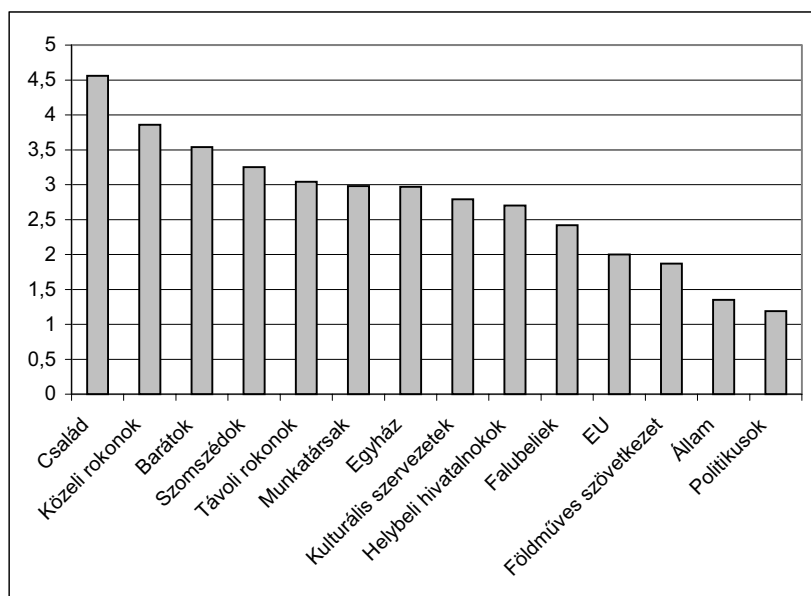
A fenti adatok nem jelzik pontosan, mi lehet az oka az egyének gondolati és gyakorlati síkjai közti ellentmondásnak, azt viszont sejteni engedik, hogy a megromlott gazdasági körülmények nem okolhatók az általános bizalmatlanság elterjedéséért, hiszen a kérdezettek nagyobbik hányada aránylag elégedett családjával anyagi körülményeivel. A kétfajta válasz közti különbség azt jelzi, hogy ami elvben az átalakulás negatívumaként jelenik meg, azt az egyének, a családok tényleges körülményeinek fényében kevésbé negatív valóságként élik meg. Néhány adatközlő a két kérdéshez fűzött megjegyzésében elmondta, hogy: „Hát, nem kéne nagyon panaszkodnunk, hiszen mégiscsak szabadak vagyunk ma. És az, hogy milyen lesz a jövő, az is főképpen tőlünk függ.” Még azok, akik szerint a mai bizonytalanság és gazdasági nehézségek a szocializmus bukásának a számlájára írhatók, sem nyilatkoztak olyan értelemben, hogy a poszt-szocialista korszak ne hozott volna számukra semmi pozitívumot. Mindannyian készséggel elfogadták azt a nézetet, hogy a személyes szabadság és a „jövőért való dolgozás” lehetősége kétségtelenül az átalakulás egyik legnagyobb vívmánya. A jövővel kapcsolatos optimista hozzáállás ellenére a közéletet mégis a bizalmatlanság és a gyanakvás uralja, és e tény abban a pillanatban, amint az egyén a közösség részeként kezd ténykedni, érzékelhetővé válik. Még mielőtt azt

kezdenénk vizsgálni, hogy a bizalmatlanság miként befolyásolja a mindennapok társadalmi kapcsolatait, szeretném néhány kvantitatív adat segítségével megragadni, miképp válik a bizalom az egyének társadalmi intézményekkel való interakciójának eszközévé.

A falusiak mindennapos életében a hivatalos intézmények és informális csoportosulások (pl. szomszédok, közeli és távoli rokonok, munkatársak és barátok) szemben érzett bizalom mérésére egy 0-tól (a bizalom teljes hiánya) 5-ig (a legnagyobb mértékű bizalom) terjedő skálát használtam.

Az 1. ábra 100 véletlenszerűen kiválasztott személy (64 férfi és 36 nő) 14 csoporttal szembeni bizalomszintjét ábrázolja. A csoportok a következők: család, közeli rokonok, távoli rokonok, szomszédok, barátok, falubeliek, munkatársak, az egyház, helyi hivatalnokok², politikusok, földműves szövetkezet, helyi társadalmi és kulturális szervezetek, az állam és az EU. A legmagasabb átlagos bizalomszintet a család³ érte el 4,56-os értékkel, ezt követi a közeli rokonok (3,86), majd a barátok (3,54) csoportja. A földműves szövetkezet (1,87), az állam (1,35) és a politikusok (1,19) a skála ellenkező oldalán helyezkednek el. Közepes bizalomszintet elérő csoportok a munkatársak csoportja (2,98) és a helyi társadalmi és kulturális szervezetek, ugyanakkor a falubeliek csoportja 2,42-vel meglehetősen alacsony értéket ért el. Végül a helyi hivatalnokok 2,7-es értéke sokkal magasabb volt, mint a szövetkezettel szemben kinyilvánított bizalom szintje.

1. ábra. Bizalomszint



Forrás: A háztartásokban végzett kérdőíves felmérés

A fenti adatokból kétféle következtetés vonható le. Először is, a bizalommal kapcsolatos vélekedés nagyban függ az egyénnel, illetve az intézményekkel fenntartott interakció gyakoriságától: általánosságban elmondható, hogy az interakció gyakoriságával a bizalom mértéke is növekszik. A bizalom kérdésében a kérdezettek vála-

szaik alapján három különböző kategóriát különböztethetünk meg. Az első kategóriába tartozó csoportok, azaz a család, rokonok, barátok, szomszédok és távoli rokonok (mindannyian 3 feletti átlagértékkel) állnak a legközelebb az egyénhez. Ez az a kategória, amely irányába a bizalom mint a mindennapi társadalmi kapcsolatok létfontosságú eleme nyilvánul meg. Az egyének e kategória tagjaival való kapcsolata a gyakori interakciókon edződik, az irányukba tanúsított bizalom ez által kap folyamatos megerősítést. A második kategória (2 és 3 közti bizalomszint) többé-kevésbé neutrális elemeket tartalmaz, magába foglalja a falubelieket és a helyi hivatalnokokat, nem tartalmazza viszont a fölműves szövetkezetet. Az egyének kevésbé gyakori találkozásai a helyi hivatalnokokkal egy alacsonyabb bizalomszintet eredményez. A falubeliek csoportja viszont problematikusabb kérdés. Ahogy azt az egyik adatközlő megjegyezte: „Ha általánosságban kell véleményt mondanom, anélkül, hogy nevet vagy arcot adnék az egyéneknek, akkor nem bízom bennük.” (Antal, sz. 1926). A „falubeliek” irányába – ha e csoport nem tartalmazza a rokonokat és barátokat – érzett bizalom szintje meglehetősen alacsony. Az utolsó kategória (politikusok, az állam és az EU) képviseli a falusiaktól legtávolabb álló, legelvontabb csoportokat. Az általános bizalomszint legalacsonyabb értékei azt mutatják, hogy a falusiak számára ezen megfoghatatlan entitások, amelyekkel csak nagyon kevés konkrét interakcióra kerül sor, sokkal kevésbé megbízhatók. E tendencia legsokatmondóbb példája az állammal szembeni bizalmatlanság, mivel ezáltal a válaszadók nyilván az államhatalmat gyakorló intézményekhez (politikai pártok, jogi intézmények) fűződő negatív viszonyokat is kifejezték.⁴

Az 1989 utáni időszakra vonatkozó, bizalommal kapcsolatos kérdésekre adott válaszok alapján levonható második fontos következtetés szerint a bizalmatlanság általános tendenciának tekinthető. Ezt a felmérés azon eredménye is alátámasztja, hogy ha a 3-as értéket tekintjük a 0-tól 5-ig terjedő skála közepének, a 14 kategóriából 9 e középpérték alatti bizalomszintet mutat.

Harmadik következtetésként elmondhatjuk, hogy az egyes intézmények közül az a csoport élvezi a nagyobb bizalmat, amellyel a falu jobban tud azonosulni. Ha összehasonlítjuk a szövetkezet és a helyi hivatalnokok értékeit az egyház és a társadalmi és kulturális szervezetek értékeivel, indokoltnak tűnik a két csoport megkülönböztetése. A falusiak az előző két intézményhez nem fűztek túl sok bizalmat, mivel a szövetkezet megszűnt falusi intézményként működni és a helyi hivatalnokokkal szemben a falusiak azok politikai magatartása miatt gyakran elutasítóan viszonyulnak. Ezzel szemben az egyház és a társadalmi és kulturális szervezetek (lásd a későbbiekben) a közösségi élet felvirágoztatását tartják szem előtt, így a velük való azonosulást teszik lehetővé.

További kérdés, hogy mi az alapja az egyének általános bizalmatlanságának és az egyes intézményekkel szembeni bizalmatlanságnak. A következő rész a családtagok közti személyes kapcsolatokat vizsgálja.

Közösségi szintű tevékenység

Azon elméletek, amelyek a poszt-szocialista jelenségek leírására irányulnak, azt hangsúlyoztatják, hogy a Közép-Kelet-Európában megfigyelhető általános bizalmatlanság a „polgári társadalom” és a közösségi szintű tevékenység alacsony fejlettségére utal

nak. Bjornskow három országot (Észtország, Szlovénia és Dánia) alapul vevő összehasonlító tanulmányában arra a következtetésre jutott, hogy a közösségi szintű részvétel szorosan összefügg az egyéni bevétel nagyságával. Adatai azt mutatják, hogy Észtországban a polgári közösségi részvétel szintje megközelíti Szlovéniát, de Dániával összevetve mindkét ország adatai annak csak a felét érik el (Bjornskow 2002:13). A Bjornskow által megadott irányt követi több kutató is (Raiser,–Haerper–Noworthy–Wallace 2001; Bougarel 2002). Ők tanulmányaikban azt jelzik, hogy Közép-Kelet-Európa országainak ahhoz, hogy megerősítsék a demokrácia és a gazdaság fejlődését, elsősorban támogatniuk kéne a közösségi szintű ténykedést és az azt segítő társadalmi csoportulásokat.

A fenti elmélet szerint arra a következtetésre juthatnák, hogy mivel Királyfán a társadalmi kapcsolatok terén általános bizalmatlanság és pesszimizmus tapasztalható, a falu közössége sem érhet el magas fejlettségi szintet, ami a kollektív részvételt illeti a különböző közösségi eseményeken. Ez a szemlélet, amely a bizalom alacsony szintjénél a polgári részvétel alacsony szintjét is feltételezi, Királyfa esetében nem felel meg a valóságnak. Igaz, a falu lakosai gyakorta panaszkodnak arra, hogy kevesebb az alkalom a társadalmi interakcióra, a kapcsolatok ápolására a falun belül. De ez inkább a múltra való nosztalgikus visszaemlékezést tükrözi. Valóban, a szocialista rezsim relatív jólétet biztosított mindenkinek, és így kisebb hangsúly helyeződött a háztartások gazdasági stratégiáira.

Ma a faluban a különböző aktív társadalmi és kulturális egyesületeknek a száma 14 körül van. Ezek tevékenysége különbözik az egyes klubok jellege szerint, de általában hetente kétszer kisebb vagy nagyobb rendezvény kerül megszervezésre a faluban, havonta egy nagyobbra.⁵ A magyar kulturális szervezet, a Csemadok, amelyet két részleg, a felnőtt és a fiatalok részlege alkot, különösen aktív a közösségi rendezvények megszervezése és támogatása terén.

Az úrnapi körmenet ünnepélye egy a legjelentősebb közösségi akciók közül. Az alábbiakban az ünnepély részletes leírása következik, úgy, ahogy azt 2001-ben megfigyeltem.

Az úrnapi szertartás reggel kezdődik. Fél órával a kezdés előtt a templom már tele van⁶. A falusiak különböző csoportokra osztódva várakoznak: a plébános, a ministránsok, az idősebb férfiak csoportja, a fiatal lányok, az idősebb asszonyok csoportja és a többi falubeli. Minden csoportnak külön szerepe van. Az első rítusra a templombejárat előtt kerül sor, ahol a plébános, a ministránsok és az idősebb férfiak egy fehér-piros színű gyertya körül állva körbeadják a keresztet. Ezt helyezik majd az oltárra, és időnként használják az elkövetkező év folyamán. Ezután a gyertya megáldása következik, majd tömjénfüsttel való megtisztítása. A mise után indul a körmenet. A menet elején fehér ruhás lányok mennek, színes rózsaszirmokat szórnak az útra. Őket követi a plébános és a ministránsok. A ministránsok egy zöld és arany színű baldachint visznek, alatta a pap tart egy arany színű feszületet. Utánuk az idősebb férfiak csoportja három kelléssel, amelyek a falu védőszentjét és szimbólumát – Szent Erzsébetet – és különböző mesterségek szimbólumait ábrázolják. Őket követik a cserkészek saját szimbólumaikkal, amelyek közül az egyik a magyar zászló, a többi a falu címere és cserkészsövetség emblémája. Az idősebb asszonyok nem visznek szimbólumokat, énekelnek és imádkoznak a körmenet többi résztvevőjével együtt. A résztvevők közül az első sorban a polgármester (aki csatla-

kozott a körmenethez, de nem vett részt a misén), a nyugdíjasklub titkára és tagjai mennek. A szokás azt mondja, hogy az idősebb résztvevők mennek elől, őket követik a fiatalabbak, de ehhez a szabályhoz nem ragaszkodnak szigorúan.

A menet először megkerüli a templomot, majd keresztülmegy a falun, egy előre meghatározott útvonalat követve. A gyülekezet négy helyen áll meg, ezeken a helyeken oltárokat emeltek a négy égtáj szimbólumaként. Mindegyik oltár Jézus Krisztus és a Madonna felszentelt képét őrzi, az oltárhoz vörös szőnyeg vezet, ahol négy oltárgyertya áll. Az oltárok elhelyezése nem teljesen állandó, évről évre méterekkel odébb kerülnek, de általában mindig ugyanabban az utcában állnak. A felépítésüket és feldíszítésüket a falusiak felváltva végzik. A felépítést a nyugdíjasklub tagjai és a polgármester-helyettes vezetésével néhány helyi munkanélküli végzi, a díszítés az asszonyok feladata. Az a ház, amely előtt az oltár áll, biztosítja a virágokat és a szentképet. A gyertyákat és a külső díszítés anyagát a szomszédok adják. Ahogy az oltár az évek során az utcán belül egyik háztól a másikig vándorol, a virágok és a belső képek biztosítása mindig más család felelőssége lesz.

A fentiekben leírt szertartás évében (2001) körülbelül 200-an vettek részt a misén, ennél sokkal többen csatlakoztak a körmenethez, esetleg házaikból nézve követték azt. Azok a családok tagjai viszont, akiknek házaik a felállított oltárok közelében helyezkedtek el, nem vették a bátorságot, hogy a kapujukból leleselkedjenek, ők csak az ablakon keresztül nézték a körmenetet és várták, hogy az ismét kimenjen a főútra, és folytassa útját. Négy személy öltönyben, nyakkendőben a faluba vezető út szélén állt, és elterelték az autókat a falu főútvjáról.

A körmenet társadalmi jelentőségét két tényező demonstrálja: a társadalmi interakció mértéke és az azonosulás folyamata. A szertartásban résztvevő csoportok hosszas és gondos előkészületeket folytatnak. A cserkészektől az idősebb asszonyokig minden csoport találkozik az esemény előtt, tervezik, majd előkészítik azt. Az oltárok felépítése is egy időigényes feladat, a körmenet napját megelőzően két napot vesz igénybe, a szomszédság asszonyainak és az építésért, valamint az ágak beszerzéséért felelős férfiaknak az együttműködését igényli. Ilyen módon az esemény rengeteg alkalmat nyújt a falusiak közti interakcióra, amely során a munkamegosztás és a kölcsönös segítség megszervezésével kapcsolatos feladatokat kell elvégezniük.

Ezen kívül az esemény a közösség önazonosulását is elősegíti. A falusiak büszkén állítják, hogy a számos történelmi változás ellenére a falu mindig is megőrizte saját „kollektív arculatát”. Ezt az egyik adatközlő a következő szavakkal fejezte ki: „Tudom, sok minden rosszat lehet hallani ma a faluban az emberek egymás közti kapcsolatáról. Ez részben a mi hibánk, részben a történelemnek tudható be. Nem tagadhatjuk, hogy volt néhány sötét pillanat a közösség életében, ami miatt egyesek még ma is kerülnek egymás társaságát. De amikor valamilyen akció megszervezéséről van szó, arról, hogy összefogjunk, az emberek mégis összejönnek és együttműködnek. Erre büszke vagyok. Elég, ha valamelyik Csemadok vagy más vallásos ünnepélyünkre⁷ eljössz, megláthatod, hogy mennyi nép gyűl össze. Mindig van alkalom arra, hogy a régi sértődések félre legyenek téve” (András, sz. 1930).

Az úrnapi szertartás egy olyan alkalom a közösség számára, amely során a közösen elvégzett feladatok a vágkirályfiaiak számára mint az önazonosulásuk legfontosabb kifejeződése jelenik meg. Banfield elmélete szerint egy nyilvános akció, mint

például a vágkirályfai körmenet, nem valósulhat meg olyan környezetben, ahol az emberi kapcsolatokat a kölcsönös bizalmatlanság uralja. Az esemény gondos előkészítésébe és megvalósításába fektetett energia a közösség szellemi tőkéjének gyarapodásában jelenik meg, amelyet a résztvevők saját maguk felé számolnak el (a faluba kívülről nem érkezik segítség). Az ünnepély, vallásos jelentésén túl, illetve azon túl, hogy az embereket ténylegesen a közösen végzett tevékenységre ösztönzi, a közösségi identitás kialakulásának pillanatát is képviseli, amely nem a „falubeli” kontra „idegen” konfrontációjából táplálkozik, hanem a közösség saját értékeiből. A körmenet és az István-napi világi rendezvény közti különbség abban áll, hogy a körmenet során nem tapasztalhatók egyértelműen a családok csoportokba szerveződésének jelei, azaz az esemény előkészítését és megvalósítását az egyének nem a családjuk zárt körén belül végzik. A tevékenységek megszervezése inkább a falusi szervezetekben lévő tagságukon és az életkor szerint szerveződő csoportokon alapul. A családok státuszából eredő távolságtartás megszűnik egy vallásos alapokon nyugvó esemény kapcsán, amely a kollektív viselkedési minták megerősítését szolgálja, és amellyel a közösség arra keres bizonyosságot, hogy e minták a meglévő nehézségek ellenére is ténylegesek és működőképesek.

Bizalmatlanság és elvárások: a rokonok közti interakció mintái

A posztiszocialista társadalmak elemzői egyetértenek abban, amit a fenti felmérés eredményei is alátámasztanak, hogy az intézmények irányába érzett bizalmatlanság a szűk családi, baráti és rokon közösségbe vetett bizalom privilegizálásával ellensúlyozódik (Sztompka 1999; Misztal 2001). E jelenség a szocialista időszakra jellemző, nyilvános és privát szféra közti óriási szakadék folytatásának tekinthető. Ilyen körülmények közt az egyén cselekedetei valamiféle két, egymástól teljesen különböző szinten zajló színjátékká degradálódtak (performative act): a nyilvánosság szintjén, többnyire hamis és félrevezető magatartással, és a privát szféra szintjén, ahol az egyén már önmagát adhatja. Ebből kifolyólag a családtaggal szembeni elvárások és kötelezettségek óriási terhet róhatnak a társadalmi tevékenység szereplőire, azon egyszerű oknál fogva, hogy nincs vagy legalábbis nagyon kevés az a terület, ahol a bizalom kifejezésre juthat.

A fenti kvantitatív adatok jól mutatják, hogy manapság a személyes bizalom nyilvánításának egyetlen szférája a család és a rokonság. Mióta az állam elvesztette a szocialista időszakra jellemző, mindent átható jellegét, a falusiak számára a család a segítség, a megbízhatóság és a biztonság „egyetlen forrása”. Ugyanakkor mivel a bizalom kialakításában és fenntartásában a család oly nagy szereppel bír, egy szerteágazó rokon kapcsolatokon alapuló csoport tagjai ezen állapot számos hátrányát is megtapasztalhatják. Az egyik adatközlő a következőképp írta le a rokon kapcsolatok szerepét: „A család egy kétélű fegyver: ha nagy, sok előnnyel járhat. Van kire számítani, amikor szükség van. Hiszen ugyanaz a vér folyik az ereikben. A másik oldalon viszont rengeteg kötelezettséggel jár az ilyen, és ezek néha nagyobbak, mint az előnyök. Soha nem tudhatod biztosan, mit gondol rólad ez vagy az a rokon. Amit tehetsz, az csupán az, hogy reménykedsz, helyesen cselekedtél vagy beszéltél az adott pillanatban” (Dániel, sz.1968).

Dániel egy jó hírű falusi család tagja, férjezett nővére szintén a faluban lakik, bátyja a városban. Dániel feleségének családja szintén falubeli. Amikor a fenti szavak elhangzottak, Dániel meghívására egy pohár ital mellett ültünk vele és néhány férfitársával. A kultúrház második emeletén voltunk, ahol egy, a Csemadok által szervezett decemberi mulatság folyt. A nagyteremben mulatós-ünnepi hangulat uralkodott, bár az asztaloktól nem lehetett túl sok zajt vagy nevetést hallani. Dániel elmondta, hogy az ilyen rendezvényeken, mivel a családja körében illene ülnie, gyakran érzi magát kényszerűen. Ezért jött jól, hogy elugorhatott a barátjaival egy pohár italra, ahol lazább légkörben beszélgethetett. Megkérdeztem tőle, hogy a családi kapcsolatok túlzottan formálisak-e, illetve a többiek előtt való szereplés miatt történik-e. „Tudod – mondta – ez mindig így van. Viselkedned kell a nyilvánosságon és otthon is, ahogy az el van tőled várva. Gondolod, hogy odamehetek a nagybácsimhoz és megmondhatom neki nyíltan, mit is gondolok róla? Semmi esetre sem! Mindegy hol vagy, a dolgok hasonlóan működnek. A család az mindig család, és azt tisztelni kell.”

A rokoni kapcsolatokat szabályozó etikett szigorúságában két tényező játszhat szerepet. Az egyik a pletykától való félelem, amely az egyének közötti kapcsolatokat alakítja azáltal, hogy meghatározza, mi „helyes” és mi nem az a közösség szabályaihoz képest. A másik oldalon a családtagok egymással szembeni kötelezettségei és viselkedései elvárásai úgy emocionálisan, mint instrumentálisan strukturálódnak.⁸ A rokonok potenciális segítők, tehát a velük való jó kapcsolat fenntartása fontos az egyén számára. Ez a rokonok közti bizalom meglétének egyik alappillére, bár az emocionális kötődés is fontos szerepet játszik. Nehéz elképzelni, hogy valaki segítséget remél egy rokonától, akivel évtizedekig tartó viszálkodást folytatnak, nem csupán azért, mert a köztük lévő interakciók megszakadtak, hanem a visszavágástól való folyamatos félelem miatt is, amely a bizalom kinyilvánításának aktusát teszi fölöslegessé, hacsak egy másik kapcsolat (többnyire baráti), közvetítőként át nem hidalja a két fél közötti távolságot. A bizalom számos tényező alapján alakítja a rokonok közötti személyes kapcsolatokat. Ezek közé tartozik az egymással való személyes találkozások gyakorisága, egymástól való térbeli távolságuk, véleménykülönbségek megléte vagy hiánya, egymáshoz viszonyított hatalmi, társadalmi és gazdasági pozíciójuk. E tényezők sokszerűsége miatt, és amiatt a folyamatos igyekezet miatt, hogy az érdekből történő és az érzelmek által befolyásolt viselkedés közt az egyének megtalálják a középutat, a bizalom nem szükségszerűen a rokoni kapcsolatok egyetlen meghatározó eleme.

Családon és falun belüli kapcsolatok

Antropológiai tanulmányok sora bizonyítja, hogy az állami szocializmus megszűnése gyakran a szolidaritás és a társadalmi együttműködés megszűnését és a közösségi interakció csökkenését vonta maga után (Kanef 1996; Pine 1996; Hann 2002).

Pine egy dél-lengyelországi hegyvidéki közösségről szóló tanulmányában kihangsúlyozza, hogy 1989 után a falusiak (különösen a nők) visszahúzódtak az otthonaikba (Pine 2002:104). Ezt a jelenséget a termelés szocialista viszonyainak a megszűnésével hozza a kutató kapcsolatba. A múltban a nők helyzete mint gazdasági és reprodukciós termelők megerősödött a társadalomban. Ma viszont, amikor a

háztartás a mindennapi túlélési stratégiák színhelyévé vált, a család jelentősége nőtt meg, és ez egyben a családtagok közötti szolidaritás és összefogás konszolidálásához is vezetett.

Királyfa esete kissé eltér a fenti példától. Királyfa lakói is panaszozzák, hogy 1989 után kevesebb lett az alkalom a mindennapi társadalmi interakcióra, és a család, a rokonságon belüli kapcsolatrendszer újra nagyobb teret kapott. Azonban ez a „visszahúzóadás” nem vonta maga után a kollektív élet megszűnését. Az 1989-es változások nem jelentették azt, hogy a család vált volna az egyedüli forrásává a társadalmi bizalomnak egyéb társadalmi intézményekkel szemben. A szereplőknek alkalmazkodniuk kellett a megváltozott körülményekhez, és ez azoknak az értékeknek, kognitív orientációknak és stratégiáknak a megkérdőjelezését jelentette, amelyek az előző politikai rendszernek a jellemzői voltak (Hann 2002). Ezért, amikor a háztartás gazdasági túlélése van kockán, mindazon kötelezettségek, emóciók és racionális számításoknak a rendszere, amelyeken a bizalom alapszik, jelentős mértékben kihangsúlyozódhat.

Elmondhatjuk, hogy a bizalom három szinten építkezik: emocionális, morális és instrumentálisan racionális szinten. Ez azt jelenti, hogy a mindennapi tevékenységeik folyamán az emberek a választás és a stratégiaalkotás komplex folyamatát követik. Az emocionálisan reagálók mélyen gyökerező bizalmatlanságukat, amelyet a posztzocialista transzformációval szemben éreznek, kivetíthetik a mindennapi emberközi kapcsolataikra. Ez készteti a falusiakat arra, hogy általános aggódásukat a jelennel kapcsolatban és a bizalmatlanságukat a többi falubeli iránt nyilvánosan kifejezésre juttassák.

A másik oldalon ugyanez az aggodalom a posztzocialista átalakulással kapcsolatban erősíti meg a családon belüli kapcsolatok fontosságát, ezzel is kiemelve azt a gondolatot, hogy a család érdekeit előnybe kell részesíteni ahhoz, hogy a család és a rokonság túlélése (és haszna) biztosítva legyen. A familiarizmus azonban nem helyettesíti a mindennapok közösségi bizalmát a falubeliek között. A familiarizmus itt a falu lakóinak az emberközi kapcsolatrendszer értékének stratégiai megfontolásának a kifejezése (Torsello 2003).

Ami a falusiak gazdasági tulajdonaiknak (föld, gépek, munkaerő vagy mezőgazdasági termékek) a használatát illeti, az is újra dimenzionálva lehet annak szempontjából, milyen társadalmi kapcsolatokba szükséges befektetni az adott pillanatban (Torsello 2003). A családi föld megművelését például gyakran sokkal inkább olyan társadalmi mint csupán gazdasági tevékenységnek lehet tekinteni, amely a rokonságon belüli kölcsönösségnek, reciprocitásnak, munkaerő és termékcserének komplex rendszerét is magába foglalja. A hosszú távú racionalitás, amely ezeknek a döntéseknek a háttérben húzódik, az a gondolat, amely szerint a rokonsági kapcsolatok és bizalom a kölcsönös segítség által szilárdulnak. A nyújtott segítségért hasonló viszonzást lehet elvárni. Csupán gazdasági, rövid távú érdekek szempontjából ez az inkább társadalmi mint gazdasági tulajdonba való befektetés hátránnyal is jár: a munkaerő túlságos használata, ajándékozás, gyakori munkaerő és gépkölcsönzés veszélybe sodorhatja a háztartás termelési folyamatát. A falusiak azonban úgy tűnik, készek ezekre a kockázatokra annak a hosszabb távú haszonnak a reményében, amely a rokonságon belüli kapcsolatok „aktív” fenntartásából eredhet.

A bizalomnak a különböző módon való használata a társadalmi befektetés hosszú vagy rövid távú jellege szerint jelzi a kinyilvánított bizalmatlanság funkcióját a falusi társadalomban. Az emberek hangoztatják: az, hogy nem tudnak bízni a falubeli társaikban az 1989 utáni változásoknak tudható be. Az 1531 lelket számláló közösségben azonban nincs olyan család, akinek ne lenne rokoni kapcsolata a falun belül. Ez azt is jelenthetné, hogy a falubeliekkel szemben érzett bizalmatlanság tényét egyenlőnek tekinthetnénk a családdal szemben érzett bizalmatlansággal. Ha kitágítjuk a „rokonok” kategóriáját, akkor ez magába foglalhatja sok más falubelit is az otthoni szférán kívül.⁹

A falu lakói ún. kognitív térképeket „szerkesztenek”, amelyek alapján aztán válsztanak úgy a biztonságos és a bizonytalan bizalom között, mint a rövid és a hosszú távú érdekek között. Azzal, hogy az emberek szóban is kifejezik a bizalmatlanságukat a többi falubelivel szemben, a falu lakói képesek valamennyire védelmet teremteni maguk részére a mindennapok előreláthatatlanságaival szemben.

Befejezés

A bizalom és bizalmatlanság hasznos fogalmaknak bizonyulnak, amikor azt írjuk le, hogy az egyének milyen módon strukturálják cselekedeteiket, illetve milyen módon osztják meg másokkal a társadalmi valóságról szóló elképzeléseiket. A bizalom, amely egymásra utaltságon alapuló kapcsolatot létesít a közös célon osztozó felek között, az érdekekre és instrumentalitásra fektetett hangsúlyt vonja maga után, és egy sor kölcsönös elvárást valamint kötelezettséget ébreszt mindkét fél oldaláról. Ezek a közösség alapelvei és szabályai alapján definiálódnak. Ez az a pont, ami miatt Banfield megközelítése hátrányai ellenére megőrizte használhatóságát (Banfield 1958). Az az étosz, amely Montegrano lakosait Banfield elmondása szerint a mindennapjaik túlélésére ösztönözte, illetve arra indította, hogy „elmaradottságuk”-ból a lehető legjobbat hozzák ki, a társadalmi interakciók – a cselekvő egyének által felismert – fontosságán nyugszik. Az egyének és intézmények irányába tanúsított mélyeséges bizalmatlanság egyike az egyének által produkált reakcióknak, amelyekkel a falusiak mindennapos életük során a szegénység és gazdasági ínség körülményeire válaszolnak. Az egyének társadalmi életének minden egyes részletében a bizalom forog kockán, mivel a gazdasági források szűkössége miatt az egyének a társadalmi interakcióban látják családjuk túlélésének lehetőségét. Ilyen körülmények között nincs lehetőség a „vak” és abszolút bizalom gyakorlására, mivel a (társadalmi és gazdasági) javak hiányoznak az egyének életéből. Ugyanakkor a bizalmatlanság kötelezettséget ébreszt az interakció szereplőiben, amely nem apátiában vagy passzivitásban nyilvánul meg, hanem a bizonytalanság és hiány általános körülményei között való boldogulás egy aktív módjában.

Királyfa lakói a társadalmi kapcsolatok fontosságára úgy tekintenek, mint a nagy történelmi változásokhoz való alkalmazkodás stratégiájára. Milyen módon lehetne tehát értelmezni a kinyilvánított bizalmatlanság domináns jelenlétét a közösségben? Instrumentális értelemben a családtagok szükség esetén potenciálisan a legjövődélmezőbb forrásai a segítségnek. Hiszen a rokoni kapcsolat az mindig „vérkapcsolat”. Másfelől viszont a családi kapcsolatokon való túlságos hangsúlynak léteznek hátrányai is. A viselkedés megkövesedett etikettje és a fáradságos társadalmi kap-

csolatok fenntartása negatív emóciók felhalmozásához vezethet, amely aztán veszélybe sodorhatja a rokoni kapcsolatok érzékeny rendszerét.

A rokonságon kívüli, falun belüli kapcsolatokat másfajta társadalmi momentum jellemzi: ezek nem olyan hosszú távúak, mint a rokonságon belüli kapcsolatok. Az emberek különböző szinten használhatják az instrumentális bizalmat annak függvényében, mennyi időt (és fáradságot) investáltak a társadalmi kapcsolatokba. A másik oldalon azonban, még ha az emocionális súly kisebb is a rokonságon kívüli kapcsolatokban, mint amilyen a családon belüli kapcsolatokban, a rokonságon kívüli kapcsolatok kiszámíthatatlansága is megnövekszik. Ily módon az egyének közötti távolság növekedésével a megbízhatóság kognitív (és morális) térképe is összetettebbé válik. Ezen a ponton a bizalmatlanság használata stratégiai fontosságúvá válhat, és a kinyilvánított bizalmatlanság a falu lakosai között nem az egyesületek vagy kollektív akciók polgári formáinak a hiányát tükrözi, ahogy azt néhány elmélet alá tűnik támasztani.

A bizalmatlanság használata annak a különböző szintek között található feszültségek kifejezésre juttatása, amelyeken a bizalom alapszik, és amelyek segítségével az fenntartva van. A bizalmatlanság célirányos használatával a falusiak képesek egyensúlyt teremteni a személyes érdekek követése és a bizalom társadalmi-kognitív konstrukciója között. Így a bizalmatlanság a bizalomnak a kiegészítőjévé válik, és egyben az emberek egymáshoz való kötődésének a megteremtésének az eszközévé a bizonytalan időkben.

Jegyzetek

1. Szlovák nevén Kráľová nad Váhom. A faluban végzett terepmunkám a halléi (Saale) Max Planck intézet kulturális antropológia szakán végzett doktori disszertációm részét alkotta.
2. A polgármester, a polgármester-helyettes, két könyvelő és két irodai munkás. Mindannyian a polgármesteri hivatalban dolgoznak.
3. A család alatt itt az egy háztartásban élő személyeket, illetve e személyek velük nem egy háztartásban élő utódait értjük.
4. A válaszadók ugyanakkor hangsúlyozták az államhoz fűződő kapcsolatuk fontosságát még akkor is, ha az államot nem azonosítják konkrét személyekkel, amint azt a szocializmus alatt tették. Az állam az elmúlt időszak során még absztraktabb entitássá vált. Arra a kérdésre, hogy: „Véleménye szerint ki az, aki javíthatna az Ön anyagi körülményein?”, a válaszadók 74%-a az államot jelölte meg. Amikor viszont arra kérdeztem rá, hogy ki segíthetne a falu jelenlegi helyzetének javításában, nagyon kevesen nyilatkoztak olyan értelemben, hogy a politikusok vagy a helyi állami hivatalnokok bármit is tehetnének. Az egyének és intézmények közti viszonyt a bizalmatlanság hatja át, és úgy tűnik, hogy e tendencia annál erősebb, minél kevésbé kötődik az adott intézmény konkrét személyekhez.
5. Heti események általában a klubtalálkozások, próbák, tréningek. Havonta megismétlődő események lehetnek a hétvégi buszkirándulások koncertekre, fesztiválokra vagy egyéb kulturális rendezvényekre főleg Magyarországra és Csehországba.

6. A szocializmus alatt ezt a szertartást betiltották, bár Tamás atya a hatvanas évek elején újra bevezette. A körmenet akkoriban a templom körüli és a templomhoz vezető útra korlátozódott, így elkerülték azt, hogy az egész falun kelljen keresztülmenniük. Az adatközlők hangsúlyozták, hogy az esemény nyilvános megtartásának betiltása ellenére úrnapiakor a templom mindig tele volt.
7. A búcsú a vidék településeinek jellegzetes vallásos-világi eseménye, Vágkirályfán november 19-én tartják. Még ma is a falu egyik legfontosabb közösségi szintű eseménye. A Szent Erzsébet napján megtartott eseményhez a falu mindig is ragaszkodott, még a szocialista időszak alatt is. A búcsú napja, a délelőtti vallásos szertartások után, jó alkalmat nyújt arra, hogy a Királyfaiak meghívják nem falubeli rokonaikat. Ilyenkor a családok nagy mennyiségben készítik a speciális búcsúi menüt (kacsa, többféle sütemény és torta), amelyet a vendégekkel együtt fogyasztanak, sőt a vendégeknek még otthonra is csomagolnak belőle. A családok és rokonaik az egész napot együtt töltik, a gyerekek és felnőttek számára vidámpark-szerű szórakozást és különböző kulturális programokat szerveznek.
8. Colby megállapította, hogy a bizalmatlanság okolható a közép-amerikai indián kultúrákban tapasztalható komplex etikett proliferációjáért. Elmélete szerint az etikett egy bizonyos fokú társasági szabályozás révén segíti azokat a szituációkat, amelyben a bizalom megalapozása a cél. Az etikett oldja az interakció feszültségét, mivel a magatartást egy előre meghatározott mederbe tereli abból a célból, hogy megvalósítsanak egy – Colby szavaival élve – „társadalmi cseré”-t (social exchange) (Colby 1967).
9. Az, hogy a rokonsági kapcsolatok mennyire szövik át a falu közösségét, azt a közös vezetéknevek gyakorisága is kifejezi. Az egyforma vezetéknevek jelenléte a faluban a csúfnevek használatát hívta elő. Az európai paraszttársadalmakban is jól ismert az a szokás, hogy az egyes családok (és nem egyének) külön csúfnévet kapnak a falun belül. A csúfnév általában apai ágon öröklődik.

Felhasznált irodalom

- Banfield, E. C.: *The Moral Basis of a Backward Society*. Glencoe, Free Press, 1958.
- Bjornskow, Christian: *Policy implications of social capital in post-communist Europe. Is Slovenia different from the rest?* www.sigov.si/zmar/conference2002/pdf/njornskov.pdf
- Bougarel, Xavier et al. : Local level institutions and social capital study. Findings and recommendations. *World Bank Report*. Vol.II, June 2002.
- Cenzus 2001. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov*. Bratislava, Štatistický Úrad Slovenskej Republiky, 2001.
- Farewell to the Socialist 'Other'. In.: *Postsocialism. Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*. Ed.: C. M. Hann, London, Routledge, 2002, 1–11. p.
- Hann, Chris M.: Introduction. In.: *Civil society. Challenging western models*. Eds.: Hann, C. M. and Dunn, E., London, Routledge, 1996, 1–47. p.
- Kaneff, D.: Responses to 'democratic' land reforms in a Bulgarian village. In.: *Surviving Postsocialism: Local Strategies and Regional Responses in Eastern Europe and the Former Soviet Union*. London, Routledge, 1996, 85–114. p.
- Lovell, David W.: Trust and the politics of postcommunism. *Communist and Postcommunist Studies*. Vol. 34, 2001, 27–38. p.

- Marsh, Christopher: Making Russian democracy work. Social capital, economic development and democratization. *Studies in Russian History*. Vol. 4, Lewiston, The Edwin Mellen Press, 2000.
- Misztal, B.: *Informality. Social Theory and Contemporary Practice*. London, Routledge, 2001.
- Pine, Frances: Re-defining Women's Work in Rural Poland. In.: *After Socialism. Land Reform and Social Change in Eastern Europe*. Ed.: Abrahams, Oxford, Berghahn Books, 1996, 133–155. p.
- Raiser, M.–Hearpfer, Ch.–Noworthym, T.–Wallace, C.: Social capital in transition: a first look at the evidence. *Working paper 61.*, European Bank for Reconstruction and Development, 2001.
- Retreat to the Household? Gendered Domain in Postsocialist Poland. In.: *Postsocialism. Ideals, Ideologies and Practices in Eurasia*. Ed.: C. M. Hann, London, Routledge. 2002, 95–113. p.
- Rose-Ackernan, S.: Trust and Honesty in Post-Socialist Societies. *Kyklos*. 54. 2001, 415–44. p.
- Sztompka, P.: *Trust: A Sociological Theory*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Torsello, D.: *Trust, property and social change in a southern Slovakian village*. Münster, LIT, 2003.

Daive Torsello:

Trust, Distrust and Social Relations at an East Slovakian Village

Trust and distrust seem to be important concepts when we describe how individuals structuralise their acts, and/or how they report with other people their ideas on social reality. Trust that creates a relation based on reliance between parties that share a common goal, holds the emphasis on interests and instrumentalism and an array of mutual expectations and responsibilities from both sides. These are defined on the basis of the principles and rules of the community. Deep distrust to individuals and institutions is one of the reactions produced by individuals by which the village people react on the situation of poverty and economic penury during their everyday life. In every detail of the social life of individuals trust is in stake, since due to the lack of economic sources the individuals see the opportunity to survive in social interaction. In such conditions there is no place to practice the „blind“ and absolute trust, since (the social and economic) goods are lacking from the life of individuals. At the same time distrust results responsibility in the players of the interaction that is seen not in apathy and passivity, but in one active mode of living in general conditions of distrust and lack.

The inhabitants of Kráľová nad Váhom consider the importance of social relations as the adaptation strategy to big historical changes. How could the existence of dominant expressed distrust be understood in the community? In instrumental conception in case of need family members are potentially the most profitable sources of help. Since family relations are always „blood relations“. Although, on the other hand, strong emphasis on family relations has also negative sides. The petrified etiquette of behaving and maintaining tiresome social relations can lead to the accumulation of negative emotions that can threaten the sensitive system of family relations.

Relations out of family and within a village are characterised by different social aspects: these are not so long-term than the relations within family. People can use instrumental trust on different levels depending on how much

time (and power) is invested to the relationship. Although, on the other hand even if the emotional load is easier in relations outside the family than in the relations within the family, capriciousness of relations outside the family is stronger. Hence, with the growth of distance between the individuals the cognitive map of trust becomes more complex. At this point the usage of distrust can become of strategic importance and the expressed distrust between the village habitants does not reflect the lack of forms of associations or civil collective actions, as some of the theories seem to declare.

Using distrust is expressing tense that is present between different layers on which trust is based and with the help of which it is maintained. By using direct distrust village people are able to create balance between following personal interests and the construction of social and cognitive trust. Hence, distrust becomes the supplement of trust and at the same time the tool for creating attachment between the people in uncertain times.